

Mantık ve Etiğin Ayrılmaz Birlikteliği*

The Inseparability of Logic and Ethics

John CORCORAN **

Öz

Mantık ve etik, bir şekilde birbirlerine karşıt olmasalar da, sıklıkla ayrı kabul edilirler. Fakat Aristo, Ockham, Bolzano, De Morgan ve Russell gibi birçok büyük mantık bilimcinin, etik konusunda isabetli katkılarda bulunabilecek ve etik içgörü temelinde kahramanca eylemler gerçekleştirebilecek yeterlilikleri vardı. Aynı şekilde Sokrat, Plato, Kant, Mill, Gandhi ve Martin Luther King de dahil olmak üzere birçok örnek ahlak kuramcısı, öğretileri ve eylemleri ile nesnellige ve mantığı motive eden ve mantığa hizmet eden ahlaki değerlere derin bir adanmışlık, göstermişlerdir. Bu makalede, mantığın etikteki rolü ve ahlakın mantıktaki rolü incelenmektedir.

Geleceğin etik anlayışının mantığa daha merkezi ve açık bir rol vermesi gerektiği hipotezini incelemek önemlidir. Etik ve irrasyonel öznellikler arasındaki bağlantılar ayrılmak zorundadır; insan onuru ve karşılıklı saygı, nesnel bilginin edinimi için evrensel arzuya daha fazla dayanabilir.

Benzer şekilde, geleceğin mantık anlayışının etik kurallarına daha merkezi ve açık bir rol vermesi gerektiği hipotezini incelemek önemlidir. Mantık ilkeleri önemlidir, çünkü etik amaçlara hizmet ederler. Mantık özellikle ve esasen bir insan arayışıdır; mantık ve insan arasındaki sözde-kopukluklar reddedilmelidir.

Anlamsız bir sembol manipülasyonu oyunu olarak mantığın ve kör duyguların rasyonelleştirilmesi olarak da ahlakın karükatürleştirilmesinin ifşa edilmesi gereklidir. Mantık ve etik aslında birbirinden ayrılmaz ve her biri diğeri ile olan ilişkisini açık bir şekilde tanıyarak işlev kazanır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Etik, Akıl Yürütme.

Abstract

Logic and ethics are too often regarded as separate, if not somehow in opposition to each other. But many great logicians, including Aristotle, Ockham, Bolzano, De Morgan, and Russell, were capable of incisive contributions to ethics and of heroic actions grounded in ethical insight. Likewise many exemplary moralists, including Socrates, Plato, Kant, Mill, Gandhi, and Martin Luther King, showed by their teachings and actions a deep commitment to objectivity, the ethical value that motivates logic and is served by logic. This article explores the role of logic in ethics and the role of ethics in logic.

It is important to investigate the hypothesis that the ethics of the future must accord logic a more central and explicit role. Connections between ethics and irrational subjectivities must be severed; human dignity and mutual respect can be based to a greater extent on the universal desire for objective knowledge.

Likewise it is important to investigate the hypothesis that the logic of the future must accord ethics a more central and explicit role. Logical principles are important because they serve ethical goals. Logic is peculiarly and essentially a human pursuit; the alleged disconnections between logic and human involvement must be refuted.

* Free Inquiry, 9 (1989),2 , 37-40'de yayımlanmış makale yazarın bilgisi dahilinde Volkan Duran*** tarafından çevrilmiştir.

** John Corcoran (1937, Baltimore, ABD) bir mantıkçı, filozof, matematikçi, dilbilimci ve mantık tarihçisidir. Onun felsefi çalışması, kanıt ve demonstrative bilgiyi anlama arzusunun kaynaklanmaktadır. Bu, onu nesnel, işlevsel ve önermeli bilgi, mantığın bilgi kuramsal temelleri, mantığın epistemoloji ve ontolojiyle ilişkileri ve ispat teorisinin ve model teorisinin mantık içindeki rolleri arasındaki ilişkileri incelemeye itmiştir. Corcoran'ın makaleleri Arapça, Felemenkçe, Yunanca, İtalyanca, Farsça, Portekizce, Rusça, İspanyolca, Türkçe ve Ukraynaca olmak üzere, on dile çevrilmiştir. Birkaç makalesi yeniden basılmıştır. İranlı mantıkçı Hassan Masoud ile birlikte yazdığı "Existential import today" adlı 2015 tarihli makalesi, yayımlandığı derginin en çok okunan listesinde ilk sırada yer alıyor. Ph.D., Johns Hopkins University, 1963, Buffalo, NY, Mail adresi: them.corcoran@buffalo.edu

*** Ar. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, e-posta: volkan.duran8@gmail.com

The caricature of logic as a meaningless game of symbol manipulation and the caricature of ethics as a rationalization of blind emotion must both be exposed. Logic and ethics are in fact inseparable and each is served by explicit recognition of its involvement with the other.

Keywords: Logic, Ethics, Reasoning

GİRİŞ

Nesnellik

Aristoteles, tüm insanların doğaları gereği bilmeyi arzu ettiğini gözlemlemiştir. Bu nedenle dikkatimiz, ister umutlarımızı yıksınlar, ister tatmin etsinler, ister korkularımızı yoğunlaştırsınlar, ister hafifletsinler, ister önceki inançlarla uyumlu olsunlar ister olmasınlar, ne olursa olsunlar, akli gerçeklerle uzlaştırmaya çalışan niyete (intention) ve nesnellığe (objectivity) yönelmektedir. Nesnellik, hakikat sevgisi, hakikate bağlılık, hakikate sadakat denen şeyi içerir. Bu, insan türünü birleştirmeye hizmet eden karakteristik bir insan özelliği olarak kabul edilir. Bu, aynı zamanda geliştirilmesi gereken etik bir erdemdir. Mantığın birincil amacı, nesnellığın terbiye edilmesi ve geliştirilmesidir (cultivation). Mantık, kişinin aklını gerçekliğe uygun hale getirmek için yararlı olan kavramları, ilkeleri ve yöntemleri hedefler.

Eğer insanlar alim-i mutlak (omniscient) ya da yanılmaz (infallible) varlıklar olsalardı, mantık olmayacaktı çünkü buna gerek duyulmayacaktı. Gerçeğe karşı kayıtsız kalmış olsalardı ya da endişe duymamış olsalardı, yine mantığa gerek olmayacaktı, çünkü onun için ne bir arzu (desire) ne de onu geliştirmek için bir heves (motivation) olmayacaktı. İnsanın durumu, yerine getirilmemiş ve belki de yerine getirilemeyecek özlemlerle doludur. Burada insanın bilgisizliğini ve yanılmaya olan eğilimini, bilgiye iştiağ (aspiration) duyarak yan yana getiriyoruz.

Mantık yürütmenin, ifa etme (accomplishment) ile iştiağ arasındaki bu boşluk hakkındaki gözlemlerle başlayabileceği söylenebilir. İncanın mutlaka bilgi olması gerekmez. Kesinlik duygusu, bir hakikat ölçütü değildir. İkna (persuasion), kanıt niteliğinde olmak zorunda değildir. Gerçekten de, mantıktaki uzun ömürlü problemlerden biri, ispat kriterlerinin mükemmelleştirilmesi, gerçekten özgün bir kanıt (genuine proof) olup olmadığı, sonucunun doğruluğunu oluşturup oluşturmadığı hakkında özel bir ikna edici argümanın belirlenmesi için nesnel testlerin geliştirilmesi sorunudur. Ancak, bunun yanı sıra insanların ne bilge ne de yanılmaz olduğu yönündeki olumsuz gözlemleri, gerçeği bilme arzusunun, şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla bir ölçüde yerine getirilebileceğine, ideal olana daha yakınlaşmanın mümkün olmasına ve nesnellığın geliştirilebilmesine dair olumlu gözlemleri anlamına gelmektedir.

Mantığa girişteki üç olgu, insanın ne bir alim-i mutlak (omniscient) ne de yanılmaz olduğu gerçeği, insanların bilgi aradığı gerçeği ve gelişmenin mümkün olduğu gerçeği - insanları bir araya getirmeye hizmet eden üç hakikattir (facts). Bilgisizlik ve yanılmanın üstesinden gelmek için, derhal asil ve pratik bir amaç doğrultusunda, işbirliği yapmak mümkündür. Nesnellik otomatik olarak, işbirliğini ve ister başkalarının olsun, ister başkalarınca yapılmış olsun, hatta bizzat kendisi tarafından yapılmış veya kendisine ait olsun aldatmacadan kaçınmayı içerir. Nitekim en yıkıcı yalanların kendimize söylediğimiz yalanlar olduğu söylenir.

Gerçekleri göz önünde bulundurarak kişinin zihnini düzenleme niyeti ve kapasitesini içeren nesnellik önemli bir erdemdir. Ancak tek başına ele alındığında, soğuk, yabancılaşmış ve hatta bir dereceye kadar insanlıktan uzaklaşma gibi görünebilir, hatta başka erdemlerle çatışmaya ve onları dışlamaya bile yol açabilir. Ancak bu görünüm çeşitli hatalara dayanmaktadır.

Elbette, nesnel olmanın ihtirassız (dispassionate) olmayı gerektirdiği açıktır. Fakat ihtirassız olmak tutkulu (passionate) olmayı dışlamaz. Nesnellik zaferinin en hareketli öykülerinden bazıları, gerçeğe olan adanmışlıklarına tutkuyla bağlı olan ve fikirlerini geliştirmek ve test etmek için kahramanca kişisel fedakârlıklara katlanan kişileri içerir. Önyargısız olmak

ilgisizlikle aynı şey değildir. Yansız bir gözlemci olmak, kayıtsız bir gözlemci olmakla aynı şey değildir. İhtirassız ve yansız olmak ilgi-alaka, yoğunlaşma ve enerjiyi gerektirir; gerçeğe tutkulu bağlılık, o enerjiyi sağlayabilir.

Dahası, ihtirassız olmak müşfik (şefkatli: compassionate) olmayı dışlamaz. Gerçekten de, şefkatin etkili ve yararlı olması için ona nesnelliğin eşlik etmesi gerekir. Örneğin, tıp sıklıkla insan ıstırabına duyulan merhametle motive olur, ancak nesnel olmadıkça, ıstırabın teskin edilmesi girişimlerinin kendi kendini mağlup etmesi beklenebilir. Pek çok durumda, şefkat ve nesnellik birbirini güçlendirir.

Merhamet aslında dışlamaktan ziyade, gerçekte nesnelliği gerektirir ve bu yalıtılmış bir durum değildir. Tüm erdemler nesnellik ile uyumludur ve çoğu olmasa da, erdemlerin etkili ve yararlı olabilmesi bunu gerektirir. Nesnellik olmaksızın, diğer erdemler ya olanaksızdır ya da kendi kendini engeller ya da en azından etkin bir biçimde kısıtlanmıştır. Aslında, çoğu durumda nesnellikten sapmalar, diğer erdemleri, kendilerine ait parodilere, gülünç durumlara veya dalalete çağırma eğilimindedirler. Nesnel olmaksızın yapılan nezaket (kindness) denemeleri çoğu kez küçük düşürücü babacan (insulting paternalism) davranışlarla sonuçlanır. Nesnel olmaksızın "adalet" keyfidir. Objektifliğin olmadığı bir cesaret, düşüncesiz bir gözü karalıktır. Nesnelliğin olmadığı bir "dürüstlük" (integrity) ve "etik metanet" (moral steadfastness), kasti bir inatçılık içine girme hatta mutaassıp olma eğilimindedir. Anlamalı nedenler, ateşli destekçilerinin nesnelliklerindeki sapmalarla mahcup hale gelirler. Anlamalı bir sebep, aşırı hevesli (overzealous) bir taraftarından, onu hakir görenlerden alacağı kadar zarar alabilir. Nesnel olmayan arkadaşlarla olan bir sebebin düşmana ihtiyacı yoktur.

Nesnellik oldukça kendine özgü bir erdemdir. İnsanlara nesnelliği için değer vermeye eğilimliyizdir ve objektifliklerindeki kaçınılabilir hatalardan mustarip olduklarında onlarla ilgili hayal kırıklığına uğramaya ve hatta onlara kızmaya eğilimliyizdir. Yapılması gereken önemli kararlar veya yapılacak işler olduğunda, başka nedenlerle onların bize eşlik etmesinden zevk alıp almadığımızı bakılmaksızın, kendimizi objektifliği ile dikkat çeken insanlarla sarmaya çalışıyoruz. Fakat daha da dikkate değer olan şey, nesnelliğin hem bir övünce hem de alçakgönüllülüğe yol açmasıdır. Objektiflik, bir kişiye öz-değer ve onur duygusu verir. İnsanlar sadece nesnelliklerinden gurur duyarlar. Aynı zamanda, nesnellik, insanları özellikle kendi yanlışlarına karşı uyarır ve böylece onlara mahviyet, ihtiyat ve tevazu duygusuyla ilham verir.

Nesnelliğin insanları birleştirme ve yaş, cinsiyet, ırk, milliyet, din ve sınıf gibi tesadüfi farklılıkları aşma eğiliminin derecesini ölçmek için sadece matematik, bilim, teknoloji ve belki de en önemlisi insan hakları alanındaki uluslararası işbirliğini dikkate alınması yeterlidir. İnsanlar ortak bir hedefe ulaşmak için gerçeklere uygun olarak zihinlerini hazırlamaya odaklandıklarında, kazara farklılıklar arka planda kalır. Önemli olan, bir kimsenin, kim olduğu ve hatta inandığı şey değil, o inançlara ve özellikle onlara karşı olan tavrına, nesnel olarak bakmaya hazır olup olmadığıdır.

Nesnelliğin Geliştirilmesi

Nesnel olma arzusu evrensel ve doğal gibi görünse de, nesnel olma süreci, ilk başta birçok insanın doğal veya kolay elde edilemediği becerileri ve tutumları gerektirir. Belki de bu türden ilk yetenek, araştırma için bir sav ortaya koyma, bir hipotez oluşturmaktır. Önermenin zaten doğru veya yanlış olduğuna inanılmadığı zaman ortada pekte bir sorun olduğu söylenemez. Böyle bir durumda, önerinin incelenmesini ve test edilmesini sunan bir projeye nadiren herhangi bir direnç vardır.

Mantık bilimciler, gerçekte ilgili araştırmacılar topluluğu tarafından, ne doğru olarak ne de yanlış olarak bilinen bir önermeye başvurmak için hipotez sözcüğünü kullanırlar. Aynı zamanda bu kullanım genişletilerek, böylelikle sözcük, ne doğru olduğu ne de yanlış olduğu bilinmiyormuşçasına, akıl yürütme amacıyla, bir önermeye atıfta bulunur. Bir hipotez oluşturmanın mihenk noktası, onu nesnel olarak test etmek, artı ve eksiğiyle ilgili kanıtları gözden geçirmek ve ilgili önermeleri eleştirel bir şekilde incelemek, hataların yapıp

yapılmadığını belirlemek, onun nesnel soruşturmaya nasıl ayak uyduracağını anlamaktır. Hipotez oluşturmanın ilk basamağı, inanç ve inançsızlığın askıya alınması ve metodolojik şüphe olarak paranteze alma olarak adlandırılmıştır.

İnsanlar kendi inançlarının bir inceleme konusu yapılmasından korktukları durumlarda, kanıtama süreçlerinin inandırıcılığı konusunda kendilerini aldatırlar. Ancak bu süreçte deneyim sahibi olmayan samimi insanlar bile bunu tehlikeli olarak kabul etme eğilimindedir. Bir önermeyi parantez içine alırken ya da bir hipotezi ortaya koyarken, bu konuyla ilgili tüm yerleşik fikirleri bir kenara koyarken, iyice yerleşik bu fikirler ortaya çıkmış olabilir.

Şeffaf bir toplulukta, bir teklifi kanıtlamak veya reddetmek için yapılan her girişim aynı zamanda önermenin bir parantezidir. Bir hipotezi çözmek için yapılan her girişim otomatik olarak onu eleştirel olarak incelemeye bir davettir. Aslında, bir kanıtı takip etmek için, bu kanıtın şüpheyi ortadan kaldırması için sonuca şüphe duymak gerekir. Bu, bilginin şüpheden kaynaklandığını söylerken kastedilenin bir parçasıdır.

Bir hipotez olarak kabul edilen bir inanca sahip olmaya ilişkin isteksizlik, dogmatizmin, önyargılı olmanın, kendini aldatmanın bir işaretidir. Fakat bazen mantıksal yöntemin bilgisizliğinin bir yansımasıdır. Bir önerme doğruysa, onun taraftarlarının, bu önermenin eleştirel olarak soruşturulması durumunda kaybedecek hiçbir şeyi yoktur. Aksine, kazanacakları çok şey var. Öte yandan, eğer bir önerme yanlışsa, ne kadar çabuk tanınırsa o kadar iyidir. Bir önermeyi eleştirel bir incelemeden korumak, yararlı bir amaca hizmet etmemektedir.

Bazen, hastalığın başlangıç belirtilerine sahip olduğumuzdan şüphelendiğimizde doktora gitmekten korkuyoruz. Bazen gerçekle yüzleşmek cesaret ister. Ancak, bir kişi belirli bir durumda doğruyu bilmenin nihai istemiyle ilgili olarak daha net olursa, sorunu incelemek için daha az cesaret gerekir.

Objektif düşüncülerden oluşan bir toplulutan, bir önermeyi test sürecinden korumaya yönelik herhangi bir girişim, doğru olduğuna inananlara kötü bir biçimde yansımaktadır. Testten bir önermeyi korumak bayağı, itibarsız ve sonuçta saçma olarak görülür. Test edilmeye değmeyen bir önerme ciddiye alınmaya değmez.

İnançları teste tabi tutma konusundaki istekliliğini kolaylaştıran bir başka şey de mantıksal ilkelerin bilgisidir. Örneğin, belirli bir inanç için kanıtları anımsamayan bir kişi, bu inanç bir hipotez olarak gündeme geldiğinde, korkuya kapılabilir. Zaten yemek için para ödenemediğinde karşılaşılana benzer bir duygudur bu durum. Ancak, analojinin bir kişi kanıt ilkelerinin farkında olduktan sonra gerçekleşmediği açıktır. Temel kanıt ilkesi aşağıdaki gibi kabaca belirtilebilir:

Olumlu kanıtın kendi başına yokluğu asla kesin bir olumsuz kanıt değildir ve kendi başına negatif kanıtın bulunmaması asla nihai bir olumlu kanıt değildir.

İlk bakışta, bu ilkenin üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi ile çeliştiği görülmektedir:

Her önerme ya doğrudur ya da yanlıştır.

Ancak, hem doğru ile hem de doğruluğu ispatlanmış olanla hem de yanlış olan ve yanlış olduğu ispat edilmiş olanın arasındaki farklılıklar anlaşıldığında, ortada bir çelişki olmadığı daha net ortaya çıkmaktadır. Bunları kapsayan, her şey hakkında tam bilgiye sahip olmama ilkesi aşağıda verildiği gibi bu kısımdadır:

Her önermenin doğru olduğu kanıtlanmış ya da yanlış olduğu kanıtlanmamıştır. Her “gerçek önermenin doğru olduğu kanıtlanmamıştır. Her yanlış önermenin yanlış olduğu kanıtlanmamıştır.

Temel kanıt ilkesinin görmezden gelmesi, vicdansız kişiler ve gruplar tarafından istismar edilmiştir. Vicdansız bir kişi, asılsız bir suçlama yapabilir ve mevcut kanıtlara maruz

kaldığında, aksine delil bulunmamasının, aslında durumun lehine delil olduğu izlenimini vermek için, tam tersine kanıt isteyerek etraftaki durumu karıştırmaya çalışır. Son yıllarda, güvenli olmayan tüketim ürünlerinin tedarikçileri, temel kanıt ilkesi ile ilgili olarak tüketicilerin bilgisizliklerinden yararlanan taktikler kullanarak ürünlerinin reddedilmesini geciktirmiştir. Tütün endüstrisi, bilim adamlarının sigara içmenin çeşitli hastalıklara yol açtığını kesin olarak kanıtlayamadıklarını tekrarlayarak, sigaranın sağlıklı olduğuna inandırmaya çalışmaktadır.

İhtirassız bir hakikat arayışı, insanlarda en iyiyi ortaya çıkarma eğilimindedir. Mantık çalışması, bir dış kurallar sistemi olarak değil, objektiflik konusunda yoğun tarafsız bir kişisel girişim olarak, bu arayışa katkıda bulunur. Öte yandan, önceden yerleşmiş inançları her ne pahasına olursa olsun, aldatma ve zorlamalarla savunmaya yönelik girişimler, insanlarda en kötüyü ortaya çıkarma eğilimindedir.

Hipotetik-Tümdengelimsel Yöntem

Mantıkta, ispat ve türdeşleri, katı bir anlamda kullanılır. Bir önermenin doğruluğu hakkındaki ispat gerçekte doğruluğunu ispatlamaktadır, böyle bir kanıt, sonucunun doğruluğu hakkında nesnel bilgi üretir. Aynı şey, açık bir değişiklik, bir önermenin yanlış olduğunun ispatı için de geçerlidir.

Hipotetik-tümdengelim yöntemi genellikle ispat için bir ön hazırlıktır ve bazen de kanıtla sonuçlanır. Bu soruşturma yönteminin en basit şekli, bir hipotez oluşturulmasını ve ondan hangi önermelerin ondan çıkarılabileceğini ve onun hangi önermelerden çıkarılabileceğini belirlemektir. Amaç, elbette, eğer hipotez doğruysa ne olacağını tespit edilmesi veya doğru olarak, hipotezi açıklarsa ne olacağını bulunması başka bir deyişle, doğru olan hipotezle neyin açıklanacağını bulmayı ve doğru olarak hipotezi açıklamaya neyin hizmet edeceğini tespit etmektir. Kısaca, iki soru sorulur:

- Hipotezin mantıksal sonuçları nelerdir?
- Mantıklı bir sonucu olan hipotez nedir?

Bu yöntemi kullanmaya alışkın olmayan insanlar genellikle ürettikleri netlikte ve bir kez kullanıldıktan sonra ne kadar şeyin aydınlandığına hayret ediyorlar.

Hipotetik-tümdengelimsel yönteminin bazen kanıtlara yol açtığı gerçeğinden ayrı olarak, nesnelliği geliştirmede yararlıdır çünkü eğer hipotez doğruysa ne bekleneceğinin bilgisini ve hipotezin neyle sonuçlanacağına ilişkin bilgiyi sağlayarak hipotezin daha iyi anlaşılmasına yol açar. Eğer hipotezin cümlesi muğlaksız, bu süreç bu muğlaklığı ortaya çıkarır ve yeniden gözden geçirme için öneriler sağlar. Eğer hipotez bulanıksız ise, bu süreç bu bulanıklığı belirler ve bu bulanıklığın belirginleşmesi için öneriler sunar.

Bu yöntem nasıl ispat veya çürütmeye yol açabilir? Birkaç olasılık var, sadece ikisi burada dikkate alınacaktır.

Öncelikle, hipotezden, yanlış olduğu bilinen ya da sonradan yanlış olduğu belirlenen örneğin bir deneyden yola çıkarak, çıkarımda bulunduğumuz bir önermenin hipotezinin formunu ele aldığımızı farz edelim. Bu durumda, hipotezin yanlış olduğuna dair bir çürütmeye sahibizdir. Bu aşağıdaki ilke doğrultusundadır:

- Yanlış bir önermeyi ima eden her önermenin kendisi yanlıştır.

Bu, daha verimli düşünmenin temeli olan, yanlış vargıların tanıdık ilkesidir. En çok masum sanıkların beraat ettirilmesinde ve daha genel olarak yanlış hipotezlerin reddedilmesinde kullanılan ilkedir.

Elbette, bu ilkenin bilgisinin nesneliğinin geliştirilmesine yol açtığı birçok başka yol vardır. Örneğin, yanlış vargı ilkesine odaklanarak, sonuçlarından biri bile yanlış olsa bile bir önermenin yanlış olduğu gerçeğini hatırlatırız ve iddiada bulunan bir kişi, iddianın kendisi için

iddianın her sonucunda sorumlu olur. Bu, objektif bir kişiyi biraz daha ihtiyatlı olmak ve bir iddiada bulunmadan önce bazı çıkarımlar yapmak için hareket ettirmelidir.

İkincisi, bir hipotezi, zaten doğru olduğu bilinen veya daha sonra doğru olduğu belirlenen bir önermeden çıkardığımızı düşünelim. Bu durumda, aşağıdaki ilke ışığında hipotezin bir kanıtı vardır:

- Doğru bir önermenin ima ettiği her önerme doğrudur.

Bu doğruluk ve sonuç ilkesi olarak bilinen doğru sezdirim ilkesidir. Bu ilke, aynı zamanda, daha verimli düşünmenin temelidir. Matematiğin çeşitli dallarının aksiyomatik gelişiminde kullanılan muhakemenin temelini oluşturur ve matematiksel kanıtın yetersiz kaldığı argümantasyonları ölçmek için bir tür ideal standart olarak matematiksel kanıtın anlaşılmasında yer alır.

İspat

İspat kavramını tartışmak için, aklımızda tipik bir örneğe bulunması yararlıdır. Pisagor Teoreminin Öklid ispatını düşünün. Onun muhtemelen dinleyicisi tarafından doğru kabul edilen öncül kümesi, düzlem geometrisinin tanımlarını ve aksiyomlarını içermekteydi. Bu ispatın sonucu, Pisagor Teoremiydi. Akıl yürütme zinciri birkaç sayfa boyunca uzanır ve kırk ara teoremi içerir ve son pasajları her biri üçgenin komşusu olan ve her bir komşu çizgide kareye eşit olan hipotenüs üzerindeki kareyi iki parçaya bölmek için akıllıca bir reçete içerir.

Bu ispatın belirli bir izleyici kitlesi için kesin olması için, bu izleyici tarafından öncüllerinin doğruluğunun bilinmesi gereklidir. Bilgiyi doğru olmadığı bilinen yerlerde temel almanın bir yolu yoktur. Seyirci, öncüller hakkında bilgi sahibi olmadığında, argümantasyonun iddiayı doğru farz ettiği ya da mesnetsiz varsayım yanılığına düştüğü söylenir. Ancak ispatın kesinliği de, akıl yürütme zincirinin delillerin yeterli olduğunu açıkça ortaya koymasını, önerme kümesinin aslında sonuca işaret etmesini gerektirmektedir. Bu eksiklik olduğunda, argümantasyonun alakasız olduğu veya yetersiz akıl yürütmenin yanılığına düştüğü söylenir.

Buradaki ana fikir, her kanıtın üç bölümden oluştuğuna ilişkin bilinen gerçektir: bir sonuç, bir öncül-set ve bir akıl yürütme zinciri. Normal olarak, akıl yürütme zinciri en uzun kısımdır. Bir kanıt olarak, akıl yürütme zinciri, sonucun öncül-kümenin ima edildiğini göstermektedir. Akıl yürütme zinciri tek başına sonucun doğru olduğunu göstermez, sadece öncül-kümenin ima ettiğini gösterir. Muhakeme zinciri aracılığıyla sonucun doğru olarak kavranabilmesi için, kavramayı yapan kişinin, gerçekte öncüllerin doğru olduğunu kanıtlamış olmalıdır.

Matematiksel kanıtların yetersiz kaldığı argümantasyonda analogik düşünceler geçerlidir. Öncülleri oluşturmak gerekir, başka bir deyişle, delil olduğu iddia edilen şeyin, kanıt olması gerekenin ne olduğuna bakılmaksızın olduğu gibi net olduğundan emin olmak gerekir. Buna ek olarak, ve bu tamamen farklı bir konudur ki, sonuç için delil olduğu iddia edilen şeyin sonucu ifade etmek için yeterli olduğunu tespit etmek gereklidir. Eğer böyle değilse, delil olduğu iddia edilen şey doğru bile olsa, sonuç ispatlanmamıştır. Özetlemek gerekirse, kontrol edilmesi gereken iki şey vardır: iddia edilen kanıtın kesin olup olmadığı durum ve akıl yürütme zincirinin iddia edilen kanıtın, eğer doğruysa, vargının kabulünü teminat altına alıp almadığını açıkça ortaya koyup koymadığı durumlar.

Gerekçelendirilmiş öncüllere dayalı yanılığlı akıl yürütme, dayanaksız öncülleri temel alan ikna edici akıl yürütme mantığından daha iyi değildir. Pek çok şişirme argümantasyon örneğinde insanlar, akıl yürütmenin üstünkörü bir incelemesinin argümantasyonu bir yığın kavramsal kart haline getirdiği zaman, öncüllerle boğuşarak, enerjilerini boşa harcıyorlar.

İspatla ilgili iki beceri vardır. Bunlar; ispat oluşturma ya da keşfetme becerisi (sezgisel bir beceri) ve kanıtları tanıma becerisi (eleştirel bir beceri) dir. Eleştirel beceri, bizleri kanıt için kriterleri mükemmelleştirme sorununa geri götürür. Bir argümantasyonun belirli bir izleyici

kitlesi için verili bir vargının kanıtı olması için, argümantasyonun, vargının doğruluğunu izleyicisine ikna edilmesi gerekir. Ancak ikna yeterli değildir ve aldatmacayı ve hatayı önlemek için kriterler gereklidir.

Bir kişi ister ispat üretsin veya ister bir ispat olarak sunulan argümantasyonu eleştirel olarak değerlendirsın, temel rehber ilke, ispatın altın kuralıdır:

- Diğerleriyle, onların yerinde olsan kendinle tartışacağın gibi tartış (İğneyi Kendine, Çuvaldızı Başkasına Batır¹).

Bir tartışma oluşturduğunuzda ve bunun bir kanıt olup olmadığını merak ettiğinizde, kendinize bunu saygıdeğer bir rakibinizin size önermesi durumunda kabul edip edemeyeceğinizi sorun. Aynı şekilde, bir argüman size kanıt olarak sunulduğunda ve bunu kabul etmeniz gerekip gerekmediğini merak ettiğinizde, kendinize bunu saygıdeğer bir rakibe teklif edip etmeyeceğinizi ve arkasında durup durmayacağınızı sorun.

SONUÇ

Yukarıdaki tartışmada, mantık ve etiğin karşılıklı ilişki ve karşılıklı bağımlılığının sadece birkaç yönünü inceledik. Etik tecrübelerin, diğer erdemlerin etkili ve faydalı olabilmeleri için hatta bazı durumlarda kati varoluşları veya kesin gerçeklik kazanmaları için nesnellığı gerektirdiği sürece mantığı içerdiğini gördük. Maalesef, mantığın etik kuramdaki rolünü araştırmak için böyle kısa bir tartışmada yer yoktu. Etik teoride ne tutarlılığın ve tutarlılık ilkelerinin önemi, ne de etik kavram ve önermelerin analizinde mantığın rolünden bahsedilmemiştir.

En önemli noktalardan biri, genellikle gözden kaçan ve daha önce burada önem verildiği ölçüde ilgilenilmemiş olanlardan biridir. Mantık, her şeyi bilen ve yanılmaz olan bir varlığın nesnellığe ve mantığa ihtiyacı olmaması bakımından karakteristik olarak insana özgüdür. Öte yandan mantığın nezaket, adalet, dürüstlük, merhamet ve diğer değerlerin yanında duran ahlaki bir erdem olarak nesnellik anlayışına ve tecrübesine katkıda bulunan ilke ve yöntemleri keşfetmek ve böylece nesnellığı geliştirmek için varlığı devam eden, kusurlu, eksik ve esas olarak tamamlanamaz bir girişim olarak görülebileceğinin de bilincindeyim. Sonuçta mantık, beşeri ve insancıl bir bilimdir; Rönesans bağlamında ele alınacak beşeri bir bilimdir.

KAYNAKÇA

Corcoran, J. (1989) The Inseparability of Logic and Ethics, *Free Inquiry*, 9, 2; 37-40

---

¹ Başkasına zararı dokunacak bir davranışı yapmadan önce iyi düşün, kendi kendini eleştir anlamında kullanılan bir söz. <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.09.2018